

УДК 316.614-056

С. Г. ЗДРАГАТ

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ІНДИКАТОРІВ СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто поняття “соціальна ефективність” і “соціальний ефект” як основні категорії оцінювання при формуванні інклюзивного освітнього середовища. Запропоновано ракурс розгляду формування індикаторів соціальної ефективності інклюзивної освіти з точки зору соціальної значущості. Обґрунтовано доцільність оцінювання сформованості інклюзивного середовища, що спирається на індикатори соціальної ефективності та соціального ефекту. Розглянуто модель інклюзивного навчання з урахуванням особливості соціальної адаптації та інтеграції дитини з обмеженими можливостями здоров’я.

Ключові слова: інклюзивна освіта, соціальна ефективність, соціальний вплив, індикатори соціальної ефективності.

Сучасні реформи, що пронизують усі рівні освітньої системи й передбачають глибокий аналіз тенденцій у зміні якості освіти, спрямовані, передусім, на її підвищення. Намагання наблизити якість вітчизняної освіти до міжнародних стандартів логічно призводить до необхідності залучення зарубіжного досвіду з підвищення її рівня.

У сучасних умовах перспективною формою навчання всіх дітей, незалежно від широти палітри та специфіки їх освітніх запитів, є інклюзивна освіта, оскільки інклюзивний освітній процес передбачає адекватну організацію навчальної діяльності, що забезпечує освітні потреби кожної дитини. Належність дитини з вадами здоров’я до групи осіб, що мають відхилення від норми, ставить її в позицію суб’єкта інклюзивного освітнього процесу з особливими освітніми потребами й передбачає глибоке вивчення основних закономірностей, технологій і механізмів її навчання та виховання в масовій школі з метою підвищення якості інклюзивної освіти. Це суттєво розширює можливості соціалізації учнів, способи їх комунікації з соціумом, формує необхідні передумови для повноцінного включення кожної дитини в суспільні процеси.

Освітня політика щодо інклюзивної освіти має багатий міжнародний досвід та широкі українські перспективи. Ідея вчити дітей-інвалідів у звичайних школах набуває останнім часом обґрунтування.

Мета статті – визначити поняття “соціальна ефективність” і “соціальний ефект” як основні категорії оцінювання при формуванні інклюзивного освітнього середовища та розглянути питання формування індикаторів соціальної ефективності.

Сьогодні в межах модернізації системи освіти в Україні, посилення гуманізації соціокультурних відносин, підвищення уваги до індивідуального

розвитку особистості багато вчених приходять до усвідомлення необхідності інституціоналізації інтегрованої (інклюзивної) освіти як освіти, найбільш відповідної принципам правової соціальної держави. Такі науковці, як О. М. Дікова-Фаворська, О. М. Фудорова, В. С. Церклевич та інші, оцінюють інтеграцію в суспільство як фактор гарантії соціальної стабільності для людей з функціональними обмеженнями. Специфіка організації інтегрованого (інклюзивного) навчання дітей з обмеженими можливостями та ступінь його ефективності репрезентовані в дослідженнях таких учених, як М. С. Астотянц, Ф. М. Бородкіна, Е. А. Данілавичюте, А. А. Колупасва, І. І. Лошакова, О. Р. Ярська-Смирнова та С. Дж. Петерс.

Спеціалісти стверджують, якщо дитина з особливими потребами вчиться в колективі звичайних здорових дітей, це позитивно впливає як на дітей-інвалідів (їхній розвиток прискорюється, в майбутньому їм легше стати повноцінними членами суспільства), так і на здорових дітей (вони стають більш толерантними).

На основі аналізу досвіду запровадження інклюзивної освіти в зарубіжних країнах спробуємо описати умови та обґрунтувати способи реалізації концепції інклюзивної освіти в Україні. Це має методологічне значення для передбачення соціальних наслідків інтегрованого (інклюзивного) навчання в українському суспільстві як фактора соціальної справедливості щодо інвалідів.

Хоча в більшості країн Європи освітня політика вже тривалий час зорієнтована на практичне втілення інклюзивної та інтегрованої форми навчання, принцип якої – освіта для всіх без винятку, в Україні заклади інтегрованого типу для дітей з різними вадами здоров'я почали активно організовувати тільки протягом останніх двох десятиліть. Причому їх створення в основному було зумовлено соціально-економічними потребами суспільства, “сліпим” копіюванням західних освітніх технологій.

Для того, щоб напрацювати теоретико-методологічний інструментарій для оцінювання якості інклюзивної освіти, ми вважаємо за доцільне уточнити саме поняття соціальної ефективності. При цьому ми спираємося на змістовий взаємозв'язок категорій “соціальна ефективність” і “соціальний ефект”, який визначила українська дослідниця Т. Г. Коломоєць.

Автор тлумачить *соціальну ефективність* як “складний багаторівневий соціальний феномен, який виявляється у співвідношенні мети професійної діяльності та її результату, дія якого суттєво позначається на поліпшенні стану об'єкта діяльності та є пролонгованою в більш-менш віддаленій часовій перспективі” [6, с. 4]. Ми погоджуємося з дослідницею в тому, що це поняття є більш широким, ніж “*соціальний ефект*”, яким позначається “невід'ємний компонент соціальної ефективності професійної діяльності, який виявляється у співвідношенні між соціальними результатами, отриманими суб'єктом праці, та понесеними ним його соціальними витратами, і може бути як позитивним, так і негативним, мати як довготермінову, так і короткотермінову дію” [6, с. 4].

Зосереджуючись на соціологічному трактуванні соціальної ефективності, можна визначити, що соціальна ефективність має різні характеристики залежно від того, хто виступає суб'єктом діяльності:

- для суб'єкта-вчителя або суб'єкта-спеціаліста це може бути ефективна віддача від його діяльності, зростання ролі його праці в суспільстві;
- для суб'єкта-учня – це більш ефективна соціальна взаємодія з іншими суб'єктами суспільних відносин;
- для суспільства – це формування більш адаптованих та соціалізованих суб'єктів соціальної взаємодії.

При оцінюванні інклюзивної освіти важливо, наскільки результати є соціально значущими, тобто такими, що відповідають суспільним нормам, цінностям та очікуванням від цієї діяльності, а також витратами суб'єкта діяльності на її реалізацію [6, с. 9].

Соціальну ефективність діяльності у сфері інклюзивної освіти ми розуміємо як кількісно-якісне співвідношення мотиваційних чинників праці вчителів і спеціалістів, а також навчальної діяльності учнів з понесеними ними соціальними витратами та отриманими соціальними результатами, що визначають зміст, характер, напрям та перспективи діяльності у сфері інклюзивної освіти, дають змогу отримувати соціально значущий ефект як для вчителів та спеціалістів, так і для учнів, на яких ця діяльність спрямована.

Ефективність інклюзивної освіти для учня, на нашу думку, виявляється в таких моментах:

- оволодіння навичками навчальної діяльності в інклюзивному класі, формування задоволеності учнів від навчально-виховного процесу та результатів освіти, задоволення батьків якістю інклюзивної освіти;
- формування організаційних умов для навчання дітей, позитивне ставлення педагогічного колективу до дітей з обмеженими можливостями здоров'я, забезпечення комфортності, сприятливий соціально-психологічний клімат у класі, доброзичливе ставлення однолітків до дітей з особливими потребами;
- розширення кола спілкування дитини з вадами здоров'я, виправдання сподівань батьків щодо класу, зростання якості спілкування дитини з однолітками й дорослими;
- оволодіння навичками роботи в колективі та нормами поведінки, зростання легкості в знайомстві й налагодженні контактів, підвищення якості спілкування дитини з друзями та сім'єю;
- засвоєння моделей поведінки, зростання рівня колективізму, пристосування до вимог оточення;
- зростання можливостей дітей контролювати свою поведінку, підвищення рівня самостійності дитини з обмеженими можливостями здоров'я у прийнятті рішень.

Ефективність взаємодії вчителя й учня полягає, на нашу думку, в забезпеченні таких моментів:

- надання батькам допомоги та підтримки у вихованні дітей;
- налагодження дитиною контактів з педагогами й вихователями;

– ознайомлення батьків з педагогічними технологіями.

Лише в суб'єкта, на відміну від об'єкта, спостерігається співіснування двох площин реальності – індивідуальної та соціальної, ознакою якого є соціальна активність індивіда. Суб'єкт забезпечує свою взаємодію з дійсністю в різних формах активності (діяльності, пізнанні, спілкуванні). Тому ми наголошуємо на важливості фактора суб'єктності у взаємодії вчителя та учня з метою прискорення та покращення якості процесів соціальної адаптації та соціалізації.

Для отримання достовірної інформації про оцінку батьками якості інклюзивної освіти важливо виявити *індикатори соціальної ефективності* діяльності вчителя і працівника та оцінити їх значення у підвищенні соціальної ефективності інклюзивної освіти. Наприклад, індикатор “період відвідування” дає змогу виявити залежність між періодом відвідування інклюзивного класу та отриманими позитивними зрушеннями в навчанні та розвитку дитини. Якщо індикатор “рівень задоволеності дитини” характеризує психологічний настрій та сприяє кращому засвоєнню знань, то індикатор “рівень задоволеності батьків умовами навчання” характеризує якість навчально-виховних умов щодо інших закладів. Індикатор “соціально-психологічний рівень у класі” визначає характер наявної соціалізованості та адаптованості дитини з функціональними обмеженнями здоров'я у середовищі найближчого оточення однолітків; індикатор “рівень очікування результатів” виявляє якість позитивних зрушень у навчанні та розвитку, а індикатор “коло спілкування дитини” вказує на широту кола спілкування дитини, її здатність налагоджувати комунікативні зв'язки з іншими суб'єктами інклюзивної освіти. Індикатор “рівень самостійності контролю дитиною за власною поведінкою” дає змогу визначити здатність дитини контролювати свою поведінку.

З метою врахування особливостей соціальної адаптації та інтеграції дітей України з обмеженими можливостями здоров'я важливе методологічне значення має розроблена О. М. Діковою-Фаворською *модель інклюзивного навчання*, яка передбачає:

- зміну самооцінки представників досліджуваної соціальної групи, набуття впевненості в успішній самореалізації відповідно до особливих потреб;
- набуття професійних знань, якісної освіти, незважаючи на функціональні обмеження здоров'я;
- подальше раціональне працевлаштування, успішна адаптація й самореалізація з урахуванням специфіки потреб і можливостей їх задоволення;
- виведення осіб з інвалідністю на якісно новий соціальний щабель, що принципово змінить життя на краще; набуття економічної незалежності [4, с. 28–29].

Дослідниця обґрунтувала ідею про те, що особи з вадами здоров'я отримують можливість змінити стиль життя від залежного до самостійного в межах власних можливостей, домогтися соціального комфорту, зміцнити віру у власні сили й у своє майбутнє. Вибудовуючи інклюзивні стратегії освіти осіб з вадами здоров'я, О. М. Дікова-Фаворська цілком справедливо зазначає, що логічними акцентами на шляху розвитку інклюзивної освіти є: діагноз – установка – інформація – соціальний простір – технології – спілкування [4, с. 27–29].

Висновки. Таким чином, інтегрована модель інклюзивної освіти дає поштовх до інновацій, креативних підходів до організації інклюзивної освіти в Україні за демократичною європейською моделлю, де людина з інвалідністю завдяки власній наполегливості за умов адекватної організації навчального процесу може цілком задовольняти свої особливі потреби.

Список використаної літератури

1. Астоянц М. С. Социальная эксклюзия в современном российском обществе: социокультурный анализ / М. С. Астоянц. – Ростов-на-Дону, 2007. – С. 7–9.
2. Бородкін Ф. М. Подолання соціальної ексклюзії: нові підходи / Ф. М. Бородкін // Соціологічний журнал. – 2000. – № 3/4. – С. 5–7.
3. Данілавичюте Е. А. Закономірності виникнення, сутність та місце інклюзії у єдиній системі освіти в Україні / Е. А. Данілавичюте // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – № 1. – С. 2–8.
4. Дікова-Фаворська О. М. Соціологічна концептуалізація освіти осіб з функціональними обмеженнями здоров'я : автореф. дис. ... д-ра соц. наук : 22.00.04 / О. М. Дікова-Фаворська. – Запоріжжя, 2009. – 40 с.
5. Дікова-Фаворська О. М. Специфічні групи осіб з обмеженими можливостями здоров'я у фокусі соціології : монографія / О. М. Дікова-Фаворська. – Житомир : Полісся, 2009. – 488 с.
6. Коломоєць Т. Г. Соціальна ефективність професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти (на прикладі Дніпропетровської області) : автореф. дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 / Т. Г. Коломоєць. – Харків, 2015. – 23 с.
7. Колупаєва А. А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи / А. А. Колупаєва // Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади : монографія. – Київ : Педагогічна думка, 2007. – 458 с.
8. Лошакова И. И. Интеграция в условиях дифференциации: проблемы инклюзивного обучения детей-инвалидов / И. И. Лошакова, Е. Р. Ярская-Смирнова // Социально-психологические проблемы образования нетипичных детей. – Саратов : Изд-во пед. ин-та СГУ, 2002.
9. Петерс С. Дж. Инклюзивное образование: Стратегии ОДВ для всех детей / Сьюзен Дж. Петерс / под ред. Т. В. Марченко, В. В. Митрофаненко, В. С. Ткаченко ; пер. с англ. Ю. В. Мельник. – Ставрополь : ГОУВПО “СевКавГТУ”, 2010. – 124 с.
10. Фудорова О. М. Вплив вищої освіти на формування соціального статусу осіб з обмеженими можливостями в сучасній Україні / О. М. Фудорова // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. праць. – Харків : Вид-во Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна, 2012. – Вип. 18. – С. 474–479.
11. Церклевич В. С. Інтеграція молоді з обмеженими функціональними можливостями в освітнє середовище як науково-педагогічна проблема / В. С. Церклевич // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Київ, 2008. – Вип. 12. – Кн. 2. Інститут проблем виховання. – С. 142–151.
12. Ярская-Смирнова Е. Р. Социальное конструирование инвалидности / Е. Р. Ярская-Смирнова // Социологические исследования. – 1999. – № 4. – С. 38–44.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2015.

Здрагат С. Г. К вопросу формирования индикаторов социальной эффективности инклюзивного образования

В статье рассматриваются понятия “социальная эффективность” и “социальный эффект” как основные категории оценки при формировании инклюзивной образовательной среды. Предложен ракурс рассмотрения формирования индикаторов социальной эффективности инклюзивного образования с точки зрения социальной значимости. Обоснована целесообразность оценки сформированности инклюзивной сре-

ды, опирающейся на индикаторы социальной эффективности и социального эффекта. Рассмотрена модель инклюзивного обучения с учетом особенности социальной адаптации и интеграции ребенка с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: инклюзивное образование, социальная эффективность, социальное влияние, индикаторы социальной эффективности.

Zdragat S. To the Question of Social Efficiency Indicators Formation of the Inclusive Education

Modern reforms that permeate all levels of the educational system and provide deep analysis of changing trends in the quality of education, aimed primarily at improving it. Attempts to bring the quality of national education to international standards logically leads to the need to attract foreign experience to improve its level.

In modern conditions promising form of education for all children, regardless of latitude palettes and their specific educational needs, inclusive education serves as inclusive educational process provides adequate organization of training activities, providing the educational needs of each child.

Today inclusive education, as a flexible and versatile system, is aimed at children's needs and recognizes the uniqueness and value of each individual with different educational needs. This is a special philosophy, the result of the ideas of humanism. Inclusive education is designed to provide not only the possibility of successful socialization for children with disabilities as the members of society, but also to teach a society the tolerant attitude towards persons with disabilities, to ensure their harmonious interaction with care for one another as the members of society.

The article deals with the concept of "social efficiency" and "social effect" as the main evaluation categories in the formation of an inclusive educational environment and a basis for working out the theoretical and methodological tools for evaluating the quality inclusive education. Overview scientific approaches to the analysis of the problem based on existing foreign and domestic experience.

A consideration of forming angle indicators of social effectiveness inclusive education in terms of how outcomes are socially significant, that meet social norms, values and expectations of these activities, as well as expenses stakeholders in its implementation.

The necessity of forming an inclusive environment assessment is based on indicators of social performance and social impact. Social performance in inclusive education we understand both quantitative and qualitative value of motivational factors for teachers and specialists, and learning activities of students of incurred social costs and received social benefits, determining the content, the nature, direction and prospects of the business of inclusive education, you get a significant social effect for both teachers and specialists and students alike, in which the aims.

The model of inclusive education that takes into account the social adaptation and integration of children with disabilities The author substantiated the idea that persons with disabilities have the opportunity to change the lifestyle of the dependent to independent within their capabilities, to achieve social comfort, strengthen their confidence in their future.

The integrated model of inclusive education gives rise to innovations, creative approaches to inclusive education in Ukraine on democratic European model, where people with disabilities through their own perseverance adequate conditions for the educational process can fully meet their special needs.

Key words: inclusive education, social efficiency, social impact, indicators of social efficiency.